

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 39. stav 1. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 16. do 20. juna 2014. godine donijela je

ODLUKU

I

Graditeljska cjelina – Vojni objekat Armijska ratna komanda (ARK/D-0) u Konjicu proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se sastoji od: objekta skloništa i pokretne imovine koje čine namještaj, infrastrukturni sistemi, mašine i uređaji za funkcioniranje i održavanje objekta.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru označenom kao k.č. 203 (novi premjer), k.o. Spiljani, z.k. uložak broj 154, općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene Zakonom o provedbi odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite nacionalnog spomenika na prostoru definiranom u tački I stav 3. ove odluke, utvrđuje se sljedeće mjere zaštite:

Za vanjski nadzemni dio objekta ARK-a (zidane objekte 1, 2 i 3), tunele i podzemni dio objekta ARK-a

- dozvoljeni su konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi koji će osigurati njegovu održivu upotrebu i radovi tekućeg održavanja, uključujući i one kojima je za cilj prezentacija nacionalnog spomenika, uz odobrenje federalnog ministarstva nadležnog za prostorno uređenje (u daljem tekstu: nadležno ministarstvo) i uz stručni nadzor nadležne

službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležna služba zaštite);

- objekat se može koristiti u turističke i kulturne svrhe, ukoliko je dostupan javnosti i ukoliko su njegove osobine zaštićene i prezentirane javnosti, uz prethodni sporazum sa Ministarstvom odbrane Bosne i Hercegovine.

Za preostali dio k.č. 203 (novi premjer), k.o. Spiljani

- dozvoljeni su radovi hortikulturnog uređenja, radovi uspostavljanja sportsko-rekreacione zone ili drugi radovi koji neće ugroziti nacionalni spomenik, uz prethodni sporazum sa Ministarstvom odbrane Bosne i Hercegovine i uz odobrenje nadležnog ministarstva i uz stručni nadzor nadležne službe.

IV

Iznošenje pokretne imovine iz tačke I stav 2. ove odluke (u daljem tekstu: pokretno naslijeđe) iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Izuzetno od odredbe stava 1. ove tačke, dozvoljeno je privremeno iznošenje pokretnog naslijeđa iz Bosne i Hercegovine radi prezentacije, konzervacije, ili vršenja radova popravki ili tehničkog remonta mašina i uređaja za tehničko održavanje i funkcioniranje infrastrukturnih sistema objekta, ukoliko se utvrdi da navedene radove nije moguće izvršiti u Bosni i Hercegovini, odnosno ako se procijeni da se ti radovi u inozemstvu mogu izvršiti kvalitetnije, brže i jeftinije.

Odobrenje za privremeno iznošenje pokretnog naslijeđa iz Bosne i Hercegovine daje Komisija, ukoliko nedvojbeno bude utvrđeno da to ni na koji način neće ugroziti nacionalni spomenik ili pokretno naslijeđe.

Komisija u svom odobrenju za privremeno iznošenje pokretnog naslijeđa iz Bosne i Hercegovine utvrđuje sve uvjete pod kojima se to iznošenje može izvesti, rok za povrat dobra u Bosnu i Hercegovinu i zaduženja pojedinih organa i institucija na osiguranju tih uvjeta, te o tome obavještava Vladu Federacije, nadležnu službu sigurnosti, carinsku službu Bosne i Hercegovine i javnost.

V

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VI

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VII

Ova odluka bit će dostavljena Vladi Federacije Bosne i Hercegovine, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskim organima uprave nadležnim za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u tač. II–VI ove odluke, te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web-stranici Komisije (<http://www.kons.gov.ba>).

IX

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku BiH".

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedavajuća Komisije

Ljiljana Ševo

Broj: 06.1-2.3-59/14-25
16. juna 2014. godine
Sarajevo

O b r a z l o Ź e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2. stav 1. Zakona o provedbi odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljem tekstu: Komisija), proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa članovima V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: Aneks 8.), kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Općina Konjic – Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i inspeksijske poslove, podnijela je dana 29.11.2007. godine peticiju za proglašenje dobra **Vojni objekat Armijska ratna komanda (ARK) u Konjicu** nacionalnim spomenikom.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stava 4 Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Vojni objekat Armijske ratne komande (ARK/D-0) u Konjicu sa pokretnim naslijeđem, kojeg čine namještaj, infrastrukturni sistemi, mašine i uređaji za funkcioniranje i održavanje objekta, predstavlja jedinstven i izuzetno sačuvan primjer vojne arhitekture iz perioda SFRJ. Kompleks objekta izgrađenog duboko u unutrašnjosti planine Zlatar, svjedoči o imponantnom umijeću njegovih graditelja, a savršeno sačuvana funkcionalnost njegovih infrastrukturnih sistema, o visokom kvalitetu ugrađene opreme, mašina, uređaja, koji su bili uglavnom produkti domaće jugoslovenske industrije. Objekat "ARK" građen je punih 26 godina, od 1953. do 1979. godine sa utroškom sredstava od četiri milijarde i 600 miliona američkih dolara, uključujući u cijenu investicije i pomoćne objekte na okolnim brdima oko "ARK"-a – Zlatar, Kiser i Borašnica, u kojima su se nalazila radiorelejna čvorišta, predstavlja treću investiciju jugoslovenske države u vojne svrhe. Kuriozitet koji se veže sa izgradnjom, ali i postojanje ovog objekta jeste da je skoro četiri decenije bio čuvan kao najstroža vojna tajna bivše SFRJ.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra,
- podatke o dosadašnjoj zakonskoj zaštiti dobra,

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije, podatke o oštećenjima u toku rata, podatke o intervencijama na restauraciji i drugoj vrsti radova na dobru itd.,
- historijsku, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištenja dokumentacije u sklopu ove odluke.

Napomene:

- Iako se Komisija pismenim putem obraćala Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine 2008. i 2014. godine, Komisiji nije dostavljena nikakva dodatna dokumentacija (tehnička dokumentacija, prateća dokumentacija, spiskovi sa pokretnim nasljeđem), niti planovi i namjere Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine o budućoj namjeni Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK), kao i stavove u vezi sa proglašenjem navedenog dobra nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.
- Iako se Komisija putem elektronske pošte obraćala nekolicini institucija u Beogradu (vidjeti niže u tekstu), Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine 2008. i 2014. godine, Komisiji nije dostavljena nikakva dodatna dokumentacija (tehnička dokumentacija, prateća dokumentacija, spiskovi sa pokretnim nasljeđem i slično) u vezi sa proglašenjem navedenog dobra nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.

Prema odredbi člana V stav 2 Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 37. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, podnosiocu peticije, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove:

- Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i inspeksijske poslove Općine Konjic je, dana 29. novembra 2007. godine, pod brojem 09-42-3-2444/07 (br. protokola Komisije 07.2-35-214/07-1, od 29.11.2007.), podnijela peticiju Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika za proglašenje *Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK) u Konjicu*, nacionalnim spomenikom BiH. Uz prethodno navedeni akt dostavljena je sljedeća dokumentacija:
  - pisane raspoložive podatke o objektu (5 stranica teksta na A4 formatu),
  - 136 fotografija snimljenih u svim blokovima objekta.
- Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i inspeksijske poslove Općine Konjic je, dana 18. decembra 2007. godine, pod brojem 09-42-3-2444/07 (br. protokola Komisije 07.2-36-214/07-2, od 19.12.2007.), dostavila komplementarne podatke Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika u vezi sa peticijom za proglašenje *Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK) u Konjicu*, nacionalnim spomenikom BiH. Uz prethodno navedeni akt dostavljena je sljedeća dokumentacija:
  - Kopija katastarskog plana za k.č.br. 203, k.o. Spiljani, katastarskoknjižni uložak broj 154, Razmjera 1:5000, izdat od Službe za geodetske, imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina Oćine Konjic, od 17.12.2007. godine.
  - Katastarsko-knjižni uložak broj 154/01, za k.č.br. 203, k.o. Spiljani, Katastraski srez Konjic, izdat od Službe za geodetske,

имовинско-правне послове i katastar nekretnina Općine Konjic, od 17.12.2007. godine.

- Zemljišnoknjižni ured Općinskog suda u Konjicu je u vezi sa peticijom za proglašenje *Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK) u Konjicu*, nacionalnim spomenikom BiH., dana 05. marta 2008. godine, pod brojem NAR i RZ Broj 695/08 (br. protokola Komisije 06.2-36-214/07-3, od 06.03.2008.), dostavio Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika Zemljišnoknjižni izvadak za k.č.br. 203, k.o. Spiljani, ZK uložak 154.
- Dopisom br. 04-35-214/07-4 od 10.04.2008. godine Komisija je od Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine zatražila dostavljanje tehničke dokumentacije, prateće dokumentacije, spiskova sa pokretnim nasljeđem i planove Ministarstva odbrane Bosne i Hercegovine o budućoj namjeni Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK), kao i stavove u vezi sa proglašenjem navedenog dobra nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine.
- U odgovoru na prethodno navedeni zahtjev Komisije dopis broj: 06-50-1947-2/08, od 29.04.2008. godine (br. protokola Komisije 04-35-214/07-5, od 06.05.2008.), Ministarstvo odbrane Bosne i Hercegovine je obavijestilo Komisiju da je uputilo zahtjev za dostavljanje tražene dokumentacije Zajedničkom štabu OS BiH, ali nakon toga Komisija nije dobila nikakvu povratnu informaciju o progresu rješavanja Zahtjeva.
- Krajem 2013. godine, Komisija je, vezano za zaključak sa 37. Sjednice Komisije da se prikupe dodatni podaci i dokumentacija o objektu (koja vjerovatno postoji u Beogradu, u Vojno geografskom institutu, arhivu ili nekoj drugoj instituciji u Beogradu), putem elektronske pošte uputila zahtjeve za traženje dodatne dokumentacije sljedećim institucijama u Beogradu:

a) Arhiv Jugoslavije, Beograd, Srbija

/Odgovoreno: „У вези Вашег мејла од 26. децембра 2013. године којим се интересујете за архивску грађу о Армијској ратној команди АРК код Коњица, Бих, обавештавамо Вас да Архив Југославије не поседује архивску грађу војне провенијенције, те из тог разлога нисмо у могућности удовољити Вашем захтеву. Препоручујемо Вам да се са сличним захтевом обратите Војном архиву, Ратка Ресановића бр.1 у Београду (email: vojniarhiv@mod.gov.rs)“./

b) Vojnogeografski institut – Beograd, Srbija

/Odgovoreno: „Војногеографски институт располаже богатом архивом геотопографског материјала, што за територију Р. Србије што ван њених оквира. Нажалост, у нашој архиви немамо предметне податке од интереса за Вас, али Вас можемо упутити на Војни музеј у Београду и, евентуално на Управу за инфраструктуру Сектора за материјалне ресурсе министарства Одбране као на институције које би Вам могле у овоме помоћи.

Војни музеј у Београду:

http // www.muzej.mod.gov.rs

Управа за инфраструктуру Сектора за материјалне ресурсе:

[http // www.mod.gov.rs/](http://www.mod.gov.rs/)

c) Војни архив, Београд, Србија

/Одговорено: „У вези са Вашим захтевом, обавештавамо Вас да је стручна служба Војног архива прегледом евиденција предате архивске грађе констатовала да Војни архив не поседује архивску грађу за коју сте заинтересовани. Молимо Вас да све будуће захтеве за приступ архивској грађи Војног архива упутите редовним путем, односно преко дипломатско-конзуларног представништва Ваше земље у Београду, а све информације можете наћи на сајту:

http://www.isi.mod.gov.rs/vojni_arhiv02./

d) Војни музеј у Београду, Београд, Србија

/Одговорено:

a. Војни музеј не чува архивску грађу, те тако нема ни ову коју тражите,

b. покушајте преко Војног архива да добијете тражене податке"./

e) Управа за инфраструктуру сектора за материјалне ресурсе министарства Одбране, Београд, Србија.

/Комисија није примила никакав одговор/

- Дописом бр. 06.1-35.2-2/14-25 од 25.02.2014. године Комисија је од Министарства одбране Босне и Херцеговине затражила достављање техничке документације, пратеће документације, спискова са покретним наслеђем и планове Министарства одбране Босне и Херцеговине о будућој намјени Војног објекта Армијске ратне команде (АРК), као и ставове у вези са проглашењем наведеног добра националним спомеником Босне и Херцеговине те тражила одобрење за вршење терenskог увиђаја у станје добра.
- Дописом бр. 06.1-35.2-2/14-73 од 30.04.2014. године Комисија је од Министарства одбране Босне и Херцеговине затражила достављање техничке документације, пратеће документације, спискова са покретним наслеђем и планове Министарства одбране Босне и Херцеговине о будућој намјени Војног објекта Армијске ратне команде (АРК), као и ставове у вези са проглашењем наведеног добра националним спомеником Босне и Херцеговине те тражила одобрење за вршење терenskог увиђаја у станје добра.
- У "Службеном гласнику БиХ", број 29 од 15.04.2014. године објављено је Обавјештење о покретању поступка проглашења предметног добра националним спомеником, те позив власницима и другим заинтересираним физичким и правним лицима, тијелима и институцијама да у року од 30 дана доставе Комисији своја стајалишта у вези са проглашењем добра националним спомеником.
- Почетком јуна 2014. године Удружење грађана "Бијенале савремене умјетности Сарајево, БиХ" Комисији је доставило:
  - 5 примјерака брошуре пројекта "Бијенале савремене умјетности d-0 ark underground",

- 5 primjeraka pregledne sheme Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK),
- 5 primjeraka filma (na DVD-ju) o Projektu "Bijenale u Atomskoj Ratnoj Komandi" – trajna postavka 80 umjetničkih radova, zastupljenih 68 umjetnika iz 28 zemalja svijeta,
- 5 printanih materijala o Projektu D-0 ARK Underground prepoznatog i proglašenog Kulturnim događajem Evrope za 2011. godinu od Vijeća Evrope, kao i organizacijskim pokroviteljstvom UNESCO-a. u 2013. godini.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Graditeljska cjelina Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK) u Konjicu je izgrađena u unutrašnjosti brda Zlatar u Konjicu. Objekat je izgrađen na desnoj obali rijeke Neretve i nalazi se na udaljenosti od oko 3,9 km jugoistočno od križanja magistralnog pravca Sarajevo – Konjic – Mostar sa lokalnom saobraćajnicom koja vodi ka centru Konjica.

U neposrednoj blizini, na udaljenosti od oko 750 metara jugoistočno od objekta ARK-a, u unutrašnjosti brda Zlatar smještena je tvornica municije i eksplozivnih naprava – namjenska vojna industrija "Igman".

Nacionalni spomenik se nalazi na lokaciji označenoj kao k.č. 203 (novi premjer) k.o. Spiljani, upisan u z.k. uložak broj 154, općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Razdoblje 1948–1956. godine u historiji druge Jugoslavije predstavlja kratak vremenski period, ali veoma značajan u oblikovanju jugoslavenske vanjske politike ekvidistance i politike nesvrstanosti te unutrašnjeg, prepoznatljivog, jugoslavenskog socijalističkog puta.

Iako su dogovorom na najvišem nivou 1945. godine, tadašnje velike sile (SSSR, SAD, Velika Britanija), stvorile pretpostavke za demokratsko načelo uređenja nove države, Komunistička partija Jugoslavije kao predvodnica partizanskog otpora silama Osovine, svojim postupcima potpune kontrole političkog života, medija, obavještajnih službi, policije i novonastale Jugoslavenske armije, stvara snažan primjer budućeg sovjetiziranog svijeta.

Uvođenje jednopartijskog sistema, kolektivizacija poljoprivrede, nacionalizacija imovine stranih preduzeća bez namjere prikladnog obeštećenja, stvaranje planova privrednog razvoja zasnovanog na sovjetskim petoljetkama pokazali su da Jugoslavija nakon 1945. godine užurbano grabi u zagrljaj svog velikog i moćnog saveznika Sovjetskog saveza.

Osim na unutrašnjem planu i iako većim dijelom srušena i osiromašena, Jugoslavija će se odmah nakon II svjetskog rata konfrontirati zapadnim savezničkim snagama oko budućeg statusa Trsta i poluotoka Istre te pomažući marksističke gerilce u grčkom građanskom ratu.

Svi ovi unutrašnji i vanjski potezi KPJ-u kojom je suvereno vladao Josip Broz Tito stvorili su obostrani animozitet Jugoslavije i država kapitalističke zapadne

hemisfere, koji je svoju zvaničnu potvrdu dobio poznatom frazom koju je izgovorio Winston Churchill "o željeznoj zavjesi kojom je evropski kontinent podijeljen od Czezcina na Baltiku do Trsta na Jadranu"¹.

Istovremeno, odnosi Jugoslavije sa SSSR-om mogli bi se nazvati bilo kakvim osim idiličnim. Veliko samopouzdanje Josipa Broza i KPJ stvoreno, prije svega, samostalnim oslobođenjem zemlje značajno je uvećalo njen regionalni značaj.

Politički i ekonomski pritisak na Albaniju da se teritorijalno priključi Jugoslaviji, stvaranje pretpostavki za Balkansku federaciju sa Bugarskom, Brozov "kult" ličnosti u istočnim zemljama "narodne demokratije" razlozi su stvaranja pretpostavki za jači Staljinov antagonizam prema Titu, koji datira još iz vremena II svjetskog rata.

Antagonizam, ali i želja za potpunom kontrolom prostora Istočne Evrope i komunističkih partija, što se moglo izjaloviti puštanjem Tita da stvara svoju samostalnu vanjsku i unutrašnju politiku, Rezolucijom Informbiroa, marta 1948. godine "rezultirat će otvorenim sukobom u komunističkom bloku i pojavom prvog disidenta pod imenom Komunistička partija Jugoslavije u odnosu na KP Sovjetskog Saveza"².

Kriza u odnosima Jugoslavije i SSSR-a dostigla je svoj vrhunac 1949. godine, kada se ozbiljno razmatrala mogućnost napada na Jugoslaviju, dok su na drugoj strani tekle pripreme odbrane jugoslavenskog teritorija. Prema riječima Svetozara Vukmanovića Tempa, koji je postavljen za vrhovnog komandanta partizanskih odreda Jugoslavije u slučaju napada, usvojen je plan po kojem bi se "armija u slučaju potrebe povlačila prema strateškoj teritoriji koja bi obuhvatila planinske masive – sve do mora (...) Stoga smo odlučili da se na strateškoj teritoriji izgradi čitav niz vojničkih fabrika (...) Razradili smo i planove evakuacije odraslog stanovništva, žitarica, stoke iz ravničarskih, poljoprivrednih područja prema strateškoj teritoriji. Počeli smo sa prebacivanjem mlinova, fabrika ulja, magacina"³.

Pod "strateškom teritorijom" jugoslavensko vodstvo smatralo je centralni teritorij ispresijecan planinskim, teško prohodnim masivima, idealan za partizanski način ratovanja. Kako je teritorijalno i reljefno u potpunosti odgovarala ovim uvjetima, u Bosni i Hercegovini su tekle najznačajnije pripreme odbrane od spoljne agresije.

Pripreme za odbranu Jugoslavije od mogućeg napada, ne bi se mogle realizirati bez ubrzanog približavanja Jugoslavije i zemalja zapadnog svijeta, prije svega SAD, koje su u politici "održati Tita na površini (keeping Tito a float)"⁴ osjetile mogućnost smanjenja utjecaja SSSR-a na područje Balkana. Ova se politika realizirala "kroz pristizanje značajne količine vojnog materijala i impozantnih finansijskih sredstava od SAD"⁵. Kako se priroda Titovog režima zasnivala na jačanju vojne moći Jugoslovenske armije, pomoć zapadnih zemalja, hladni rat te stvaranje bipolarnih vojnih saveza, NATO- pakta i Varšavskog ugovora, stvarali su idealne pretpostavke za daljnju militarizaciju i centralnu ulogu vojnih snaga u budžetskim sredstavima Jugoslavije, stvarajući od Jugoslovenske narodne armije četvrtu silu svijeta po vojnoj mobilnosti i naoružanju.

Monumentalnost odbrambenih priprema široj bosanskohercegovačkoj javnosti postale su poznate tek nakon raspada SRFJ i ratnih sukoba 1992–1995. godine. Do

¹ Jasper Ridley ; "Tito", str. 292, Prometej, Zagreb, 2000.

² Leonid Gibianskii; "The Soviet - Yugoslav Clash - Historiographic Versions and a new Archival Sources, In: Yugoslavia in the Cold War", str. 53, University of Toronto, Toronto, 2000.

³ Svetozar Vukmanović Tempo; "Revolucija koja teče".

⁴ Darko Bekić; "Jugoslavija u hladnom ratu", str. 62, Globus, Zagreb, 1988.

⁵ Dragan Bogetić; "Saradnja Jugoslavije i zapada u vreme sukoba sa Kominformom (1952–1955)"; Međunarodna naučna konferencija "Velike sile i male države u hladnom ratu (1945–1955) – Slučaj Jugoslavije"; str. 49; Institut za noviju istoriju Srbije; Beograd 2005.

tada veliki broj podzemnih bunkera za civilne ili vojne namjene, podzemni aerodromi, radiorelejne bunkerske stanice čuvane su kao najstrože vojne tajne bez mogućnosti civilnih aktivnosti u blizini.

Jedan od takvih objekata je i ARK (Armijska ratna komanda), šifriranog naziva "D-0", i kodnog naziva "Istanbul", koji se nalazi u blizini Konjica. Ovaj objekat bio je označen kao "Najstroža državna tajna" i samo su po funkcionalnoj dužnosti četiri generala JNA imala odobrenje za ulazak u ovaj objekat – načelnik Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, načelnik Generalštaba JNA, načelnik Prve uprave sigurnosti i načelnik veze.

Prvobitno, objekat je trebao biti prateći objekat namjenske vojne industrija "Igman" (tvornica municije i eksplozivnih naprava), koja se nalazi u neposrednoj blizini, na udaljenosti od oko 750 metara jugoistočno od objekta ARK-a, u unutrašnjosti brda Zlatar. Sam naziv A.R.K. je zapravo skraćenica od **Alatnica-Remont-Kalionica** i u njemu su se trebali proizvoditi alati za fabriku namjenske industrije. Zbog promjena na nivou globalnih hladnoratovskih odnosa, došlo je do odstupanja od prvobitnog plana i objektu je data namjena glavnog vojnog operativnog središta za smještaj i boravak Maršala Josipa Broza Tita kao predsjednika države, Štaba Vrhovne komande JNA, užeg sastava Predsjedništva i Vlade SFRJ u kriznim situacijama i u slučaju eventualnog nuklearnog napada na Jugoslaviju i dat novi šifrirani naziv "D-0".

Kako je zbog prirode čuvanja podataka nemoguće naći dokumentaciju o ovom objektu u arhivskim institucijama na području Bosne i Hercegovine, jedine relevantne informacije dobili smo uz dopis peticije Općine Konjic za proglašenje ovog objekta nacionalnim spomenikom, razgovorom sa Almirom Gakićem, podoficijom u činu vodnika Oružanih snaga BiH zaduženim za objekat "ARK-a", Mesudom Šadinlijom, načelnikom arhiva Armije BiH pri Oružanim snagama BiH, te novinskim člancima.

Objekat "ARK" građen je punih 26 godina, od 1953. do 1979. godine sa utroškom sredstava od četiri milijarde i 600 miliona američkih dolara, uključujući u cijenu investicije i pomoćne objekte na okolnim brdima oko "ARK"-a: Zlatar, Kiser i Borašnica, u kojima su se nalazila radiorelejna čvorišta⁶ za prostor cijele bivše Jugoslavije, te poslije splitske mornaričke vojne baze "Lora"⁷, čija izgradnja koštala pet milijardi američkih dolara, i najvećeg podzemnog vojnog aerodroma i baze bivše JNA Željava⁸ kod Bihaća vrijedne 8,5 milijardi američkih dolara, predstavlja treću investiciju jugoslovenske države u vojne svrhe.

Nakon izgradnje, 1979. godine objekat je zvanično predat na upotrebu i Posadi JNA koju je sačinjavalo 16 osoba. Po riječima Šerifa Grabovca, penzioniranog pukovnika Oružanih snaga BiH koji je unutar objekta proveo 13 godina, najstrožije se kažnjavalo odavanje vojnih tajni, što je razlog takve konspiracije da "ni ukućani nisu znali njegove vojne dužnosti".⁹

Početak ratnih sukoba 1992. godine pripadnici JNA su se povukli iz objekta, a postojao je plan i rušenja objekta koji se nije realizirao zahvaljujući požrtvovanosti Šerifa Grabovca i Rajka Andrića.¹⁰

---

⁶ Pomoćni objekti i relejna čvorišta Zlatar, Kiser i Borašnica su uništeni u ratu (1992–1995).

⁷ Danas je Lora ratna luka Hrvatske ratne mornarice.

⁸ U punoj funkciji je korišten od 1968. do 1992. godine kad je uništen aktiviranjem minsko-eksplozivnih sredstava prilikom povlačenja JNA.

⁹ Nezavisne Novine: Čuvar najveće tajne Jugoslavije, 28.12.2006.

¹⁰ Nezavisne Novine: Čuvar najveće tajne Jugoslavije, 28.12.2006.

Po riječima Mesuda Šadinlije, načelnika Arhiva Armije BiH pri Oružanim snagama BiH, tokom ratnih sukoba 1992–1995. godine postojao je plan da se u ovaj objekat smjesti Glavna komanda Armije BiH.

Završetkom ratnih sukoba "ARK" se nalazi pod kontrolom Ministarstva odbrane BiH bez planiranih vojnih aktivnosti unutar objekta.

BIJENALE¹¹

Prostor objekta se danas koristi za realizaciju projekta "Bijenale suvremene umjetnosti d-0 ark underground".

Projekat "D-0 ARK Underground" prepoznat je kao promotor regionalnih kulturnih vrijednosti te je s pravom proglašen Kulturnim događajem Evrope za 2011. godinu od Vijeća Evrope. U 2013. godini Projekat je organiziran pod pokroviteljstvom UNESCO-a. Projekt "Bijenale" postao je simbol moći kulture da gradi mostove među ljudima i mjesto dijaloga i otvorenosti.

Ministri kulture Republike Srbije, Crne Gore, Republike Turske i Republike Hrvatske, kao i Ministarstva civilnih poslova BiH potpisali su Deklaraciju o podršci Projektu "Bijenale suvremene umjetnosti", kao najznačajnijem kulturnom regionalnom projektu. U aktivnostima koje su prethodile potpisivanju Deklaracije o podršci učestvovali su ministri kulture Federacije BiH i Kantona Sarajevo.

Generalna Direktorica UNESCO-a gđa Irina Bokova, tokom X UNESCO Samita šefova država jugoistočne Evrope, održanom u Mostaru u junu 2012. god., posebno je naglasila značaj Projekta u regionalnim okvirima naglasivši snažnu podršku UNESCO-a.

Iza dva ciklusa projekta "Bijenale" u Atomskoj ratnoj komandi trajno je postavljeno 80 umjetničkih radova, a zastupljeno je 68 umjetnika iz 28 zemalja svijeta. Podatak da je čak 57 zastupljenih umjetnika predstavljalo svoje zemlje na Venecijanskom bijenalu, te da su svi dosadašnji selektori / kustosi u Projektu bili izbornici njihovih zemalja na toj najprestižnijoj smotri suvremene umjetnosti u svijetu, svjedoči o kvalitetu umjetnika i umjetničkih radova postavljenih u bunkeru.

Prvi ciklus projekta je ostvaren u partnerstvu sa **Republikom Srbijom i Crnom Gorom.**

Drugi ciklus projekta je ostvaren u partnerstvu sa **Republikom Hrvatskom i Republikom Turskom.**

2. Opis dobra

Vojni objekat Armijska ratna komanda (ARK) u Konjicu je **izgrađen u unutrašnjosti brda** Zlatar kraj Konjica. Najudaljenija pozicija bunkera, ujedno i najdublja kota bunkera (konferencijske sale u bloku br. 4. i 5.) je udaljena od ulaza u bunker oko 202 metra, a visinski je udaljena oko 280 m od izlaza na planinu Zlatar. **Ukupna korisna površina**, od nuklearnog udara zaštićenog podzemnog dijela objekta, iznosi oko **6.584 m²**.

Namjena ovog vojnog operativnog središta trebala je biti prihvat i smještaj Maršala Josipa Broza Tita kao predsjednika države, Štaba Vrhovne komande JNA, užeg sastava Predsjedništva i Vlade SFRJ te stvaranje potrebnih uvjeta za rad i komandovanje vojnim snagama na neodređeno vrijeme u kriznim situacijama i u slučaju eventualnog nuklearnog napada na Jugoslaviju.

Objekat je mogao primiti 350 ljudi na neograničeno vrijeme sa mogućnošću stvaranja bezbijednih uvjeta u slučaju nuklearnog udara razorne snage od 20

¹¹

Informacije ustupio organizator bijenala – UG Bijenale suvremene umjetnosti Sarajevo, BiH.

kilotona¹². Ako bi živa u mjeracu vanjskog pritiska indicirala udar sličan nuklearnome, sistemski je bilo projektirano i riješeno da se cijeli bunker hermetički zatvori.

U objektu "ARK" vještački su stvoreni optimalni uvjeti za život i rad sa stalnom temperaturom zraka od 21 do 23 stepena Celzijusa uz konstantnu vlažnost od 60 do 70 %, što se kontrolira i dozira pomoću klima-uređaja.

Podzemni, od nuklearnog udara zaštićeni, dio objekata ARK-a, ukupne površine 6.854 m², ima više od 100 spavaonica sa udobnim ležajevima, dvije velike konferencijske sale, pet operativnih centara koji su imali direktne telefonske veze sa predsjedništvima bivših saveznih republika SFRJ i kablovskom televizijom, pet velikih toaleta, kripto centar, a imao je dvije kuhinje kao i bolnicu sa operacionom salom. Unutar objekta se nalazi i veći broj prostorija za ukupno 21 ifrastrukturni sistem za funkcioniranje i održavanje komandnog centra. U njemu se nalaze dva spremnika sa 50 tona nafte, dvije vrste klima-uređaja, bazen sa 170 kubika pitke vode, tekuća voda i tehnička voda iz prirodnog bunara koji se nalazi u planini. Svaki sistem ima alternativni sistem u slučaju da prvi zakaže.

Sastavni funkcionalni dio ARK-a su bili i pomoćni objekte na okolnim brdima oko "ARK"-a: Zlatar, Kiser i Borašnica, u kojima su se nalazila radiorelejna čvorišta.

Tri izlaza iz ovog objekta predviđena su za slučaj nužde, a svaki od njih se, penjući prema gornjim nivoima evakuacionih izlaza, račva na po dvije grane. Jedan od tih izlaza se nalazi uz sjeveroistočni podužni zid Bloka 9.

U građevinskom smislu, Objekat ARK-a se sastoji iz tri dijela:

1. **vanjskog (nadzemnog) dijela** kojeg čine tri manja zidana objekta (zgrada 1, 2 i 3), koji služe da kamufliraju tri ulaza u objekat,
2. **tunela** koji povezuju vanjski dio objekta sa podzemnim, od nuklearnog udara zaštićenim, dijelom objekata i ujedno imaju funkciju da amortiziraju nuklearni udar,
3. **podzemnog (od nuklearnog udara zaštićenog) dijela objekta** koji ima površinu 6.584 m², unutar kojeg se nalazi **12 funkcionalno povezanih blokova** i instaliran i ugrađen **21 infrastrukturni sistem** neophodan za funkcioniranje objekta.

Vanjski (nadzemni) dio objekta ARK

Vanjski (nadzemni) dio objekta ARK čine tri manja zidana objekta (zgrada 1, 2 i 3), koji služe da kamufliraju tri ulaza u tunele i podzemne dijelove ARK-a. Objekti su pozicionirani uz sami lokalni asfaltni put. Objekti su dimenzija: objekat 1 oko 19x7 m, objekat 2 oko 13,50x7 m i objekat 3 oko 19x7 metara. Krajnja distanca između objekata 1 i 3 iznosi oko 144 metra, dok međudistance između objekata 1 i 2 iznose oko 85 metara, odnosno objekata 2 i 3 iznosi oko 9,20 metara. Geometrijska linija koja povezuje objekte 1, 2 i 3 je postavljena u pravcu sjeverozapad–jugoistok.

Kamuflažni objekti 1, 2 i 3 su zidani objekti, spratnosti prizemlje+sprat, pokriveni četverostrešnim krovovima, a kao pokrov je korišten crijep. Sva tri objekta su svojim stražnjim stranama duboko ukopana (pojedini i do visine strehe krova) u stijenski masiv. Objekat 1 je trebao služiti i kao Titova nadzemna rezidencija, u slučajevima mirne sigurnosne situacije. Objekat 1 je opremljen i putničkim liftom.

¹² Kao komparaciju navodimo podatak da je bomba bacena na industrijski grad Hirosimu u Japanu, 6. augusta 1945. godine, imala je snagu, tj. razarajuću moć od 15 do 16 kilotona TNT eksploziva.

Zgrada broj 2 je bila predviđena za smještaj dijela osoblja za osiguranje kompleksa ARK, dok je zgrada br. 3 bila predviđena za smještaj osoblja za tehničko održavanje kompleksa ARK.

U zgradi br. 2 nalazi se i kotlovnica (pogonjena na lož-ulje) predviđena za zagrijavanje vanjskih objekata 1, 2 i 3, a tankovi sa rezervoarima lož-ulja se nalaze iza zgrade br. 2. Pored objekta br. 2 se nalaze i šahtovi, u kojima su spojevi naftovodnih cijevi koje vode u unutrašnjost ARK-a i koje završavaju u bloku br. 10 (korištenjem pogonskih pumpi je bilo omogućeno punjenje cisterni sa naftom koje se nalaze u bloku 10).

Na udaljenosti od 6 do 7 metara distance od objekta 1, nalaze se kontrolni šahtovi u koje dolazi otpadna kanalizaciona voda, koja se transportira u zasebni manji objekat unutar kojeg je instaliran tzv. PUTOX (Patentirano postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda, Tip 200 ES, godina proizvodnje 1979., proizvođač: Tvornica hidroopreme Unioninvest Sarajevo). Nakon kondicioniranja, pročišćena voda se izliva u vodotok Neretve.

Tuneli

Iza vanjskih kamuflažnih objekata 1, 2 i 3 nalaze se tunelske koridorske konstrukcije, čiji zadatak je da povežu vanjski (nadzemni) dio objekta sa podzemnim, od nuklearnog udara zaštićenim, dijelom objekata i ujedno imaju funkciju da amortiziraju nuklearni udar. Tuneli su izrađeni od debelih armiranobetonskih stijeni. Širina tunela od oko 2,95–3,30 metara i svijetla visina od oko 3,40 metara, omogućava i ulazak vojnih vozila u tunele.

Tunel iza vanjskog objekta 1 vodi u pravcu sjeveroistoka, a nakon prolaska lučnim zavojem (ugao zavoja je oko 45 stepeni) tunela dobija pravac (dužine oko 59 metara) od sjeverozapada ka jugoistoku.

Tunel iza vanjskog objekta 2 vodi u pravcu sjeveroistoka.

Tunel iza vanjskog objekta 3 vodi u pravcu sjeveroistoka, a nakon prolaska lučnim zavojem (ugao zavoja je oko 45 stepeni) tunela, dobija pravac (dužine oko 59 metara) od jugoistoka ka sjeverozapadu.

Dužina poteza tunela između vanjskog objekta 1 i vanjskog objekta 3 iznosi oko 135 metara. Dva kratka tunela, okomito postavljena na svakom od završetaka tunelskog pravca (dužine oko 59 metara postavljen u pravcu sjeverozapad–jugoistok), vode prema Bloku 0, odnosno Bloku 7 zaštićenog dijela ARK-a. U oba kratka tunela su postavljena po troja teška, debela metalna vrata, a čelična vrata sa međuprostorima koji ih dijele imaju posebnu ulogu zračnih pretkomora za amortiziranje vanjskih atomskih udara.

Podzemni (od nuklearnog udara zaštićeni) dio objekta ARK

Podzemni dio ARK objekta izgrađen je u obliku potkovice (gabaritnih mjera oko 63 x 165 metra) i sastoji se od 12 funkcionalno povezanih prostora (blokova).

Potkovića je svojom dužom stranicom orijentirana u pravcu jugozapad–sjeveroistok, a svojom kraćom stranicom u pravcu sjeverozapad–jugoistok.

Potkovičasti oblik podzemnog dijela ARK-a je **komponiran** od međusobno spojenih tunelskih konstrukcija (širina tunela je oko 8 metara, a svijetla visina je oko 8,70 metara), koje su **spojene** na sljedeći način:

- nakon prolaska kroz kratki tunel, pretkomore i troja teška metalna vrata koji vanjski objekat 1 veže sa "potkovicom", tunel dužine oko 135 metara (širina tunela je oko 8 metara, a svijetla visina je oko 8,70 metara), postavljen u pravcu jugozapad–sjeveroistok,
  - u njemu su smješteni, respektivno, Blok 0, Blok 1, Blok 2, Blok 3 i dio Bloka 4;
- tunel se nastavlja lučnim zavojem (ugao zavoja je oko 45 stepeni) tunela,
  - u njemu je smještena prva konferencijska sala Bloka 4;
- tunel nastavlja pravcem sjeverozapad–jugoistok, dužine oko 40, 50 metara,
  - u njemu je smješten dio Bloka 4 i dio bloka 5;
- tunel se nastavlja lučnim zavojem (ugao zavoja je oko 45 stepeni) tunela,
  - u njemu je smještena druga konferencijska sala Bloka 5;
- i spaja se na Tunel dužine oko 135 metara (širina tunela je oko 8 metara, a svijetla visina je oko 8,70 metara), postavljen u pravcu jugozapad–sjeveroistok i preko kratkog tunela koji sadrži dvije pretkomore i troja teška metalna vrata, spaja se sa "vanjskim tunelom" koji vodi prema vanjskim objektima 2 i 3,
  - u njemu su smješteni, respektivno, dio Bloka 5, Blok 6 i Bloka 7.

Podužne strane "potkovice" su međusobno **povezane** na **tri** mjesta, tunelskim konstrukcijama (širina tunela je oko 8 metara, a svijetla visina je oko 8,70 metara), postavljenim u pravcima sjeverozapad–jugoistok:

- na potezu između spoja Bloka 1 i Bloka 2, sa jedne strane, i Bloka 6, sa druge strane, nalazi se tunelska konstrukcija unutar koje je smješten Blok 10,
- na potezu između spoja Bloka 2 i Bloka 3, sa jedne strane, i spoja Bloka 5 i Bloka 6, sa druge strane, nalazi se tunelska konstrukcija unutar koje je smješten Blok 9,
- na potezu između Bloka 3, sa jedne strane, i Bloka 5, sa druge strane, nalazi se tunelska konstrukcija unutar koje je smješten Blok 8.

Jugoistočno od spoja Blokova 5 i 6 nalazi se Blok 11, koji je naknadno dograđen. Blok 11 "izlazi iz geometrije potkovice", a u potezu dužine oko 44,60 metara (koji se strmo spušta u pravcu jugozapadno od Bloka 11 – u pravcu rijeke Neretve), pozicioniran je **Bunar** za snabdijevanje objekta tehničkom vodom.

Sadržaji blokova pozemnog dijela objekta ARK i INFRASTRUKTURNI SISTEMI

Blokovi 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7 su izvedeni kao "**konstrukcija unutar konstrukcije**": de facto, u prostoru ispod armiranobetonske tunelske konstrukcije napravljena je montažna nosiva konstrukcija (od čeličnih profila) u vidu "sanduka-kontejnera", koji su kontinuirano povezani u cjeline koje čine blokove, sa ispunama od lakog materijala. Ovi nizovi kontejnera su slobodno oslonjeni na pod tunela, postavljeni su centralno, imaju širinu od oko 5,70 metar, a sa obje njihove strane su ostavljeni prolazi-koridori širine oko 1,15–1,20 metara. U kontejnerima su formirane prostorije. Sve prostorije imaju svijetlu visinu od oko 250 cm. Dimenzije soba za odmor u Blokovima 2 i 3 su oko 245 x 285 cm, a neke prostorije, zavisno od njihove namjene su i veće, npr: prostorija 5.29, u Bloku 5 je bila predviđena za načelnika generalštaba i njene dimenzije su 4,98 x 5,50 metara; prostorija 5.20 je bila štabna sala i ima dimenzije oko 5,60 x 13,60 metara; prostorija 7.01 u Bloku 7 je bila kuhinja i ima dimenzije oko 6,55 x 18,20 metara itd.

Blok 0 i 1

Blokovi 0 i 1 su sanitetski blokovi. U njima su se nalazili prostori sa tuševima za dekontaminaciju, kao i bolnica sa operacionom salom i rentgen-aparatima i potrebnim instrumentarijem, koji su omogućavali i najteže ljebarske intervencije.

Blok 2, 3 i dio Bloka 4

U Blokovima 2, 3, i dijelu Bloka 4 su spavaonice i prostorije za odmor. U Bloku 4 je i Amfiteatar (pogledati u opisu amfiteatra u Bloku broj 5).

Blok 5

U Bloku 5 su smještene štabne sale, konferencijska sala te spavaonice.

Opis karakterističnih prostorija:

1. sobu za čitanje i crtanje karata: soba se sastoji iz dvije prostorije, manje i veće sale. U manjoj sali su smještena dva stola za čitanje i pisanje karata, jedan horizontalni i jedan vertikalni stol. U većoj sali su smještena dva horizontalna i dva vertikalna stola za čitanje i pisanje karata.
2. Kabinet za načelnika štaba: sastoji se iz prostora za sekretaricu, radnog dijela i spavaonice. U radnom djelu je smješten upravljački stol za rukovođenje i vezu sa svim bivšim republikama Jugoslavije. Namještaj u cijelom objektu je izrađen od hrastovog drveta, lakiran bezbojnim lakom, jednostavnog oblika. Tapacirani dijelovi (stolice i sofe za sjedenje) su presvučeni plavom tkaninom.
3. Amfiteatar: nalazi se 280 m ispod zemlje.
4. Soba za čitanje i crtanje karata.

Blok 6

U Bloku br. 6 smješteni su uređaji za vezu. U prvoj prostoriji smještena je "atomska telefonska centrala" u tri reda ormara sa 350 brojeva. Proizvođač telefonske centrale je fabrika "Iskra".

Druga prostorija bloka broj 6 namjenjena je za smještaj radiorelejnog centra. U nju su smješteni uređaji – pretvarači poziva.¹³

U trećoj prostoriji su bile organizirane tzv. zasebne vojne veze – dolazni kablovi i lokalne veze po objektima.

U četvrtu prostoriju je smješteno 11 Siemens teleprinteru.

U petu prostoriju je smješteno 15 Siemens teleprinteru sa centralom. Namjena teleprinteru bila je da primaju i odašilju šifriranu vezu ili poruku.

Peta prostorije namjenjena je za šifriranje, odnosno dešifriranje poruka. Danas su u tu prostoriju smješteni različiti pečati.

Blok 7

Ovaj prostor je bio predviđen za smještaj kuhinje i trpezarije. Danas je blok broj 7 bez potrebne opreme, odnosno namještaj i sitni inventar koji je bio u sastavu ovog prostora, do 1998. godine nije vraćen do 2014. godine.

Blok 8

---

¹³ Kao pomoćni objekti Atomskog ratne komande na okolnim brdima Zlatar, Kiser i Borašnica su podignuta radiorelejna čvorišta preko kojih su se radiosignali trebali prenositi dalje, odnosno u druge vojne centre na prostoru Bosne i Hercegovine ili bivše Jugoslavije.

Blok broj 8 predstavlja Predsjednički blok. Ovaj blok je izgrađen u dva nivoa međusobno povezana stepenicama. Nalazi se na koti oko 200 m ispod zemlje. U donjem dijelu je smještena čajna kuhinja i trpezarija. Gornji dio ovog bloka namijenjen je za spavanje pripadnika najvišeg vojnog vrha, te radne prostorije sekretara, prostorije za prijem kod Predsjednika, Titov radni kabinet, Titova spavaća soba, toalet, hodnik, radna soba Jovanke Broz i radna soba premijera Vlade bivše SFRJ. U ovom bloku se nalazi prostorija za čuvanje ratnih planova.

Ovaj prostor je opremljen jednako kao i ostale sobe unutar objekta. Izuzetak je dvokrevetni krevet u spavaćoj sobi namjenjenoj Josipu Brozu Titu, kao i ugrađeni plakari u hodniku.

Blok 9 – Centralna klima-komora

U Bloku broj 9 namijenjen je za smještaj Centralne klime i mini radionice za održavanje objekta.

U sklopu mini radionice nalaze se brojni rezervni dijelovi namijenjeni za popravku i održavanje svih sistema zaštite i napajanja unutar objekta.

U Atomskoj ratnoj komandi postoje dva klima-uređaja. Jedan je smješten u ovom bloku i predstavlja centralnu klimu. Drugi je smješten u Blok broj 8. Oba rade naizmjenično svakih 6 sati. Klima-uređaj ima 4 ventilatora. Snaga svakog iznosi 30 kw. Uređaj omogućava konstantnu temperaturu vazduha u iznosu od 21 do 23°C.

Klima-uređaj potpomaže uređaj za osvježavanje vazduha. Njegov proizvođač je Carrier. U Atomskoj ratnoj komandi postoje dva ovakva uređaja. Njihova namjena je da uz pomoć brizgaljki izbacuju vodu u klima-uređaju. Snažno strujanje zraka raspršava ubrizganu vodu na sitne kapljice i nosi ih kroz cijeli sistem. Na ovaj način vlaži vazduh u štíćenom objektu.

Klimom i uređajem za osvježavanje vazduha upravlja se preko komandne table.

Pored ovog uređaja, u Blok broj 9 smješten je i sistem za zaštitu od nuklearnog udara. U slučaju atomskog udara svi otvori Atomske ratne komande se automatski hermetički zatvaraju.¹⁴ Prilikom hermetičkog zatvaranja objekta vazduh kruži po objektu i prečišćava se kroz nekoliko filtera: aeroslonih, pjeskovitih, sunčanih i dr.

Blok 10

U Bloku 10 se nalaze pogoni – agregati za proizvodnju električne energije i cisterne za naftu.

Tu su smješteni i sistemi za protupožarnu zaštitu koji se automatski aktiviraju za gašenje u slučaju požara. U bloku broj 10 su smješteni i filteri za prečišćavanje grijanja.

Predviđeno je da se Atomska ratna komanda snabdijeva električnom energijom na tri načina:

1. napajanjem putem gradske mreže,
2. napajanjem putem vlastite mini centrale podignute u blizini objekta,
3. napajanjem putem agregata smještenih u ovom bloku.

Pored ova tri sistema napajanja električnom energijom, predviđeno je i četvrto rezervno napajanje putem akumulatora. Dobijena električna energija na ovaj način korištena je za rezervno napajanje i dežurne sijalice.

¹⁴

Hermetizacija objekta predstavlja jedan od 21 sistema zaštite.

U prostor bloka broj 10, dimenzija oko 8x22 metra, smještena su tri agregata za proizvodnju električne energije.

Jedan agregat slabije snage (25 kw) je marke Torpedo i namjenjen je za snabdijevanje rasvjetnih tijela električnom energijom. Ovaj agregat, de facto, predstavlja grupu za napajanje el. energijom (besprekidni rad) koju je JNA koristila u raznim objektima. Sastoji se od sljedećeg sklopa:

1. trofazni generator,
2. trofazni asinhroni elektro motor čija je nominalna snaga veća od nazivne snage generatora,
3. zamajac,
4. elektromagnetna spojnica (kvačilo),
5. dizel motor,
6. hladnjak motora,
7. postolje grupe sa amortizerima.

Proizvođač ostala dva agregata je firma Piller. Snaga svakog Piller agregata iznosi 560 kw. Agregatima se upravlja preko tri komandne table. Proizvođač komandnih tabli bila je fabrika "Rade Končar". U istoj fabrici izrađen je i razvodni ormar.

U istom prostoru nalaze se i filterske jedinice za prečišćavanje vazduha prilikom atomskog udara.

U drugom dijelu bloka broj 10, dimenzija oko 8 x 12,95 metara, smještene su dvije cisterne za naftu. Zapremina svake cisterne iznosi 25 t. Pored ove dvije cisterne u istom prostoru je smješten i dnevni rezervoar za naftu. Njegov kapacitet iznosi 2 t.¹⁵

Blok 11

U njemu je smješteno postrojenje za proizvodnju i snabdijevanje objekta čistom i tehničkom vodom.

Predviđeno je da se objekat snabdijeva vodom na tri načina:

1. preko gradske mreže,
2. preko vlastitog bazena čija zapremina iznosi 170 m³,
3. direktno iz Neretve – tunel iz objekta vodi na korito rijeke Neretve. Na dnu tunela je bunar sa tri pumpe koje ubacuju vodu u objekat. Kako raste ili opada nivo vode rijeke Neretve, tako se mijenja i nivo vode u bunaru. Zamisao je bila da ova voda služi u objektu kao tehnička.

U ovom bloku su smješteni i ventili i posude za regulaciju pritiska vode u objektu.

U međuprostoru između blokova broj 6, broj 5 i broj 9 smještena je **rezervna trafo-stanica**. Snaga jednog trafoa stanice iznosi 630 kw. U isti prostor smješten je i sistem za dojavu i automatsko gašenje požara. Sistem za protivpožarnu zaštitu čini 10 boca od 24,2 kg halona.

Zidovi, stropovi i podovi su izrađeni od betona i armiranog betona. Hidroizolacija u ovom objektu je propisno izvedena jer nigdje nije primjećen utjecaj vlage.

U hodnicima i prostorima gdje je smještena oprema zidovi su izrađeni od betona, bez završne obrade. U svim ostalim prostorima, kancelarije, spavaonice i sale, zidovi su bojeni, a na podovima su postavljene ploče ili itisoni. Zidovi i podovi u

¹⁵

Za proizvodnju energije za jedan sat u objektu potrebno je osigurati 200 l nafte.

sanitarnim čvorovima su prekriveni keramičkim pločicama. Električna rasvjeta, grijanje i ventilacija su potpuno u funkciji.

U čitavom podzemnom dijelu objekta postoje 4 veća sanitarna čvora i 15-ak manjih.

POKRETNO NASLIJEĐE¹⁶

Unutrašnje uređenje prostorija Atomske ratne komande završeno je 1979. godine. Objekat je predan na čuvanje 1. posadi Jugoslovenske narodne armije sve do 1992. godine. Atomsku ratnu komandu tada preuzima Armija Bosne i Hercegovine. Godine 1998. iz objekta je iznesen ukupan namještaj i premješten u Sarajevo. Namještaj je gotovo u cijelosti vraćen (80%) u Atomsku ratnu komandu 2004. godine.

Pokretno naslijeđe podrazumijeva namještaj u spavaonicama, konferencijskim salama, kancelarijama i Titovom bloku, te uređaje za vezu, daktilografske mašine, stolove za crtanje karata (pogledati dio INFRASTRUKTURNI SISTEMI OBJEKTA).

Namještaj je dizajniran strogo funkcionalno u skladu sa estetikom modernizma (stroge forme, bez dekoracije). Odlike dizajna 70-ih uglavnom se prepoznaju u izboru stolica te u ukupnom uređenju Bloka broj 8 (gdje su zidovi obloženi tapetama, svijetlih boja sa floralnim i geometrijskim motivima). Namještaj je izrađen u fabrici SLOVENIJA LES od slavonskog hrasta u spavaonama i kancelarijama u blokovima 2, 3, 4 i 5, a u bloku 8 od oraha.

Namještaj je lakiran bezbojnim lakom. Obloženi dijelovi (stolice i sofe) su presvučeni plavom, bež i smeđom bojom. U prostoru je zatečeno šest tipova stolica – jednostavne stolice bez rukohvata, stolice sa rukohvatima (tri varijante istog tipa), tulipan stolice i dvosjedi sa pomoćnim stolićem i sjedalom u konferencijskim salama.

U cijelom objektu postoje dvije vrste kreveta, kreveti na sprat i sofe s mogućnošću transformacije u krevet. Ukoliko je u sobu smješten krevet na sprat, u jednom njegovom dijelu su pričvršćene ljestve. U dnu kreveta na sprat je ugrađen jednodijelni ormar.

Stolovi u cijelom objektu se mogu podijeliti na radne stolove i klupske stolove. Radni stolovi podrazumijevaju nekoliko ladica, dok su ploče klupskih stolova pravougaonog oblika i oslonjeni su na četiri noge.

S obzirom na namjenu objekta i činjenicu da objekat nikada nije bio u upotrebi, interijer je gotovo u cijelosti očuvan u svom izvornom stanju (osim Bloka 1 – sanitet i Bloka 7 – kuhinja), te predstavlja uvid u načine vojnog projektovanja i dizajna, ali i ključne značajke uređenja životnog prostora 60-ih i 70-ih godina XX stoljeća.

Ulazeći u sklonište (štićeni dio) iz zgrada za kamuflažu (zgrada broj 2 i zgrada br 3) i tunela ulazi se u **BLOK broj 7**. Ovaj prostor je predviđen za smještaj kuhinje i trpezarije. Danas je Blok broj 7 bez potrebne opreme. Do 2014. godine u ovaj prostor su vraćene stolice i stolovi. Stolice su jednostavnog dizajna sa plavim i bež oblogom, dimenzija 86 x 43 x 41,5 cm. U prostoru bloka je zatečena dvadeset jedna stolica (21). Stolovi su također jednostavni – klupski stolovi (ploča oslonjena na četiri nogare raspoređene po uglovima), dimenzija 140 x 70 x 75 cm (sa mogućim odstupanjem do 10 cm u širini ploče). U prostoru bloka zatečeno je dvanaest stolova (12).

¹⁶ Popis je sačinjen prema zatečenom stanju od 02. VI 2014. godine. Namještaj se premješta iz jedne prostorije u drugu, a zbog nedostatka kadra ne postoji precizan popis inventara.

Iz ovog bloka ulazi se u **BLOK broj 10**. U ovom bloku smješteni su pogoni – agregati za proizvodnju električne energije i cisterne za naftu (pogledati dio INFRASTRUKTURNI SISTEMI OBJEKTA).

Nasuprot bloku broj 10 nalazi se **BLOK broj 11**. U njemu je smješteno postrojenje za proizvodnju i snabdijevanje objekta čistom i tehničkom vodom (pogledati dio INFRASTRUKTURNI SISTEMI OBJEKTA).

U **BLOKU br. 6** smješteni su uređaji za vezu (pogledati dio INFRASTRUKTURNI SISTEMI OBJEKTA). Blok je opremljen stolicama, radnim stolovima i ormarima. Stolice su istovjetne onima iz Bloka 7. U njemu je zatečeno dvadeset stolica (20) koji su uglavnom radni, sklopljeni na način da dvije vertikalne nose horizontalnu ploče, dimenzija 127 x 90 x 50 cm (zatečen je samo jedan stol istovjetan stolovima iz Bloka 7). Tu je zatečeno šesnaest radnih stolova (16). Ormari su jednostavni, dvokrilni, dimenzija 195 x 70 x 60 cm. U bloku su zatečeno tri ormara (3).

BLOK broj 9 namijenjen je za smještaj Centralne klime i mini radionice za održavanje objekta (pogledati dio INFRASTRUKTURNI SISTEMI OBJEKTA).

U **BLOKU broj 5** su smještene štabne kancelarije i konferencijska sala, te spavaonice.

Sala za crtanje i čitanje karata podrazumijeva dvije prostorije. U manjoj prostoriji su smješteni tri vertikalno postavljena stola za čitanje i pisanje karata. U većoj prostoriji su smješteni dva horizontalna i tri vertikalna stola za čitanje i pisanje karata.

Kabinet za načelnika štaba sastoji se iz prostora za sekretaricu, radnog dijela i spavaonice. U radnom djelu je smješten upravljački stol za rukovođenje i vezu sa svim bivšim republikama Jugoslavije, sofa, ormar i sto sa stolicama.

U pregibu potkovice nalazi se amfiteatar. Ovo je ujedno i najdublja tačka (280 m ispod zemlje) Atomske ratne komande. U amfiteatru je postavljeno, fiksirano u polukrug, 75 sjedala-stolica. Sjedni dio stolice je pomičan. Sa desne strane rukohvata stolice je pričvršćena pomična ploča – stol. Ispred fiksiranih stolica nalazi se konferencijski, radni stol sa nekoliko stolica. Ukupna dimenzija dvosjeda 80 x 115 x 40 cm.

U bloku 5 evidentirano je sedamnaest stolica istovjetnih onima iz bloka 7 i tri fotelje (dimenzije 87 x 60 x 56 cm), obložene također plavom tkaninom te dvije tulipan fotelje oker boje (dimenzije 80 x 65 x 50 cm). Evidentirana su dva radna stola i pet klupskih stolova dimenzija 140 x 65 x 50 cm.

Spavaonice su jednostavne i mogu biti opremljene krevetom na sprat, radnim stolom, ormarom i stolicom. Kreveti na sprat uglavnom nedostaju, u ovom bloku zatečeno ih je tri (3). Dimenzije kreveta su 197 x 190 x 80 cm.

BLOK broj 8 je Predsjednički blok i podrazumijeva dva nivoa. U donjem dijelu je smještena čajna kuhinja i trpezarija. Stolice iz trpezarije su nešto većih dimenzija i podrazumijevaju rukohvate, dok su stolovi klupski. Dimenzije stolica su 87x 51 x 50 cm, a dimenzije stolova 74 x 190 x 120 cm. U prostoru je zatečeno četrnaest stolica (14) i dva stola (2). U produžetku su spavaonice koje podrazumijevaju ormar, stol i sofu (jednaka sofi BLOKA 4 i 5).

Gornji sprat ovog bloka namijenjen je za boravak pripadnika najvišeg vojnog vrha, te radne prostorije sekretara, prostorije za prijem kod Josipa Broza Tita, Titov radni kabinet, Titova spavaća soba, toalet, hodnik, radna soba Jovanke Broz i radna soba premijera Vlade bivše SFR Jugoslavije.

Spavaonice na spratu opremljene su jednako kao i one u prizemlju.

Prostor namijenjen za smještaj i aktivnosti Josipa Broza Tita opremljen je namještajem od orahovog drveta nešto kvalitetnije izrade, te jednostavnim krevetom dimenzija 45 x 170 x 200 cm sa bočno postavljenim noćnim stolićima dimenzija 67 x 50 x 37 cm, dok su ormari ugrađeni u zid. U ovom prostoru evidentirana su tri ormara (dva standardna i jedan dimenzija 75 x 118 x 34 cm), dvije sofe dimenzija 189 x 200 x 82 cm, trosjed dimenzija 87 x 176 x 55 cm, deset reprezentativnih stolica u sali za konferencije dimenzija 74 x 52 x 51 cm, tri fotelje obložene plavom tkaninom bez rukohvata dimenzija 76 x 48 x 40 cm, radni sto dimenzija 74 x 157 x 68 cm.

BLOK broj 4 ima sličnu namjenu kao i BLOK 5. BLOK 4 podrazumijeva kabinet za ministra odbrane sa sobom za sekretaricu i radnom kabinetom, amfiteatar jednako opremljen kao amfiteatar BLOKA 5¹⁷ i spavaonice.

Spavaonice su namijenjene za smještaj dvije do četiri osobe i istovjetne su onim iz BLOKA 5.

U BLOKU 4 su zatečena tri klupska stola (3), jedna stolica (1), tri ormara (3), tri kreveta na sprat (3), tri ormara (3), sofa dimenzija 84 x 81 x 206 cm.

U **BLOKU broj 2** i **BLOKU broj 3** su smještene spavaonice izvorno opremljene krevetima, ormarima, stolovima i stolicama. Danas samo neke podrazumijevaju sve elemente. U BLOKU 2 je zatečeno pet ormara (5) dimenzija 195 x 45 x 60 cm, sedam stolova (7), jedna stolica dimenzija 86 x 43 x 47 cm. U BLOKU 3 je zatečeno dvanaest ormara (12), dvije stolice (2), trinaest stolova (13) i dvadeset kreveta na sprat (20) dimenzija 189 x 200 x 82 cm.

BLOK broj 1 imao sanitetsku namjenu, međutim oprema ovog bloka nije vraćena u objekat do 2014. godine.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Objekat nije bio upisan u Registar nepokretnih spomenika kulture i nije uživao režim zaštite.

Općina Konjic – Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i inspekcijske poslove, podnijela je dana 29.11.2007. godine peticiju za proglašenje dobra **Vojni objekat Armijska ratna komanda (ARC) u Konjicu** nacionalnim spomenikom.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Nisu vršeni istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi.
Objekat se redovno održava.

5. Sadašnje stanje dobra

---

¹⁷ Broj sjedala je šezdeset (60).

Objekat ARK se građevinski nalazi u izvrsnom stanju. Nprekidno se održavaju sistemi za grijanje, klimatizaciju, protupožarnu zaštitu i svi drugi sistemi u objekti su pod stručnim nadzorom.

Pokretno naslijeđe Atomske ratne komande se nalazi u dobrom stanju. Godine 1998. je iznešen sav namještaj da bi dio namještaja, oko 80% bilo vraćeno 2004. godine. U objekat Atomske ratne komande nije vraćen namještaj kuhinje i trpezarije koja se nalazila u Bloku broj 7, namještaj čajne kuhinje i trpezarije koja se nalazila u Bloku broj 8, namještaj i oprema ambulante i stomatološke oridinacije smještene u Bloku broj 1, kao i dio namještaja kancelarijskih prostora i spavaonica.

Atomska ratna komanda ne posjeduje inventarni popis namještaja objekta prije 1992. godine, ne posjeduje popis predmeta i stvari odnešenih iz objekta 1998. godine, ne posjeduje inventurni popis stvari i namještaja koji je vraćen 2004. godine, a također ne posjeduje inventarni popis predmeta koji se danas nalazi u objektu.

6. Specifični rizici

Nema specifičnih rizika koji ugrožavaju objekat Vojni objekat Armijske ratne komande (ARC) u Konjicu.

III – ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima ("Službeni glasnik BiH", br. 32/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

A. Vremensko određenje

B. Historijska vrijednost

C. Umjetnička i estetska vrijednost

- i. Vrijednost konstrukcije,
- ii. Vrijednost detalja,
- iii. Proporcije (odnosi se na namještaj).

D. Čitljivost

- D. I. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim historijskim razdobljima,
- D. II. Svjedočanstvo o historijskim mijenama,
- D. IV. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru.

G. Izvornost

- i. Oblik i dizajn,
- ii. Materijal i sadržaj,
- iv. Tradicija i tehnike,
- v. Položaj i smještaj u prostoru,
- vii. Drugi unutarnji i vanjski činitelji.

H. Jedinstvenost i reprezentativnost

- H. I. Jedinstven ili rijedak primjerak određenog tipa ili stila,
- H. II. Vrhunsko umjetničko ili arhitektonsko djelo.

I. Cjelovitost (cjeline, područja, zbirke)

- I. I. Fizička cjelovitost (kompaktnost),

- I. II. Homogenost,
- I. III. Zaokruženost (kompletnost).

Sastavni dio ove odluke su:

- Imovinsko-vlasnička dokumentacija

- Zemljišnoknjižni izvadak za k.č.br. 203, k.o. Spiljani, ZK uložak 154., izdat 05. marta 2008. godine pod brojem NAR i RZ Broj 695/08, od Zemljišnoknjižnog ureda Općinskog suda u Konjicu, Općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovina, Bosna i Hercegovina,
- Kopija katastarskog plana za k.č.br. 203, k.o. Spiljani, katastarskoknjižni uložak broj 154, Razmjera 1:5000, izdat 17.12.2007. godine od Službe za geodetske, imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina Oćine Konjic, Federacija Bosne i Hercegovina, Bosna i Hercegovina,
- Katastarsko-knjižni uložak broj 154/01, za k.č.br. 203, k.o. Spiljani, Katastraski srez Konjic, izdat 17.12.2007. godine od Službe za geodetske, imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina Oćine Konjic, Federacija Bosne i Hercegovina, Bosna i Hercegovina.

- Fotodokumentacija:

- fotodokumentacija Komisije snimljena u martu 2008. godine,
- fotodokumentacija koju su saradnici Sekretarijata Komisije (Tarik Jazvin, Adi Ćorović, Mak Bećirbašić, Azra Delalić, Nermina Katkić, Milka Grujić, Aida Bičakčić i Emir Softić) napravili 02. juna 2014. godine.

-Tehnička dokumentacija:

- Shematski tehnički snimak postojećeg stanja vojnog objekta Armijske ratne komande (ARC) u Konjicu. Tehnički snimak su 02. juna 2014. godine snimili i iscrtali arhitekti: Nermina Katkić i Milka Grujić, Tarik Jazvin i Adi Ćorović.

Korištena literatura

U toku vođenja postupka proglašenja historijske građevine nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, korištena je sljedeća literatura:

- Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955., Zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije, Beograd 3–4. novembar 2003, 2005.
- Darko Bekić, Jugoslavija u hladnom ratu, 1998.
- Svetozar Vukmanović Tempo, Revolucija koja teče, 1982.
- Jasper Ridley, Tito, 2000.

- Leonid Gibianskii, The Soviet - Yugoslav Clash - Historiographic Versions and a new Archival Sources, In: Yugoslavia in the Cold War", 2000.
- Nezavisne novine, Čuvar najveće tajne Jugoslavije, 28.12.2006.
- Glas javnosti, Titov glavni štab će okupirati turisti, 10.09.2005.
- brošura projekta Bijenale savremene umjetnosti D-0 ARK underground., Bijenale savremene umjetnosti, Sarajevo, 2013.
- pregledna shema Vojnog objekta Armijske ratne komande (ARK), Bijenale savremene umjetnosti, Sarajevo, 2013.
- film (na DVD-ju) o Projektu Bijenale u Atomskoj Ratnoj Komandi – trajna postavka 80 umjetničkih radova, zastupljenih 68 umjetnika iz 28 zemalja Svijeta, Bijenale savremene umjetnosti, Sarajevo, 2013.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Emir Softić, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za spomenike graditeljskog naslijeđa
u Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*

Učesnik u istraživanju i izradi Prijedloga odluke

*(autor dijela o pokretnom naslijeđu):
Aida Bičakčić, diplomirani historičar umjetnosti,
saradnik za pokretno naslijeđe u Komisiji za
očuvanje nacionalnih spomenika*